

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra teologické etiky a spirituální teologie

Leoš Procházka

**Politika zaměstnanosti z pohledu
katolického sociálního učení**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Dipl. Theol. Petr Křížek

Praha 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem Politika zaměstnanosti z pohledu katolického sociálního učení napsal samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů a literatury a že jsem ji nevyužil k získání jiného nebo stejného titulu.

Souhlasím s tím, aby práce byla zveřejněna pro účely výzkumu a soukromého studia.

V Praze dne 14. června 2011

Leoš Procházka

Bibliografická citace

Politika zaměstnanosti z pohledu katolického sociálního učení: bakalářská práce / Leoš Procházka; vedoucí práce: Petr Křížek . -- Praha, 2011. -- 48 s.

Anotace

Bakalářská práce "Politika zaměstnanosti z pohledu katolického sociálního učení" se zabývá možnostmi a způsobem aplikace sociálního učení církve do politiky zaměstnanosti. Na úvod popisuje historii formování katolické sociální nauky, dále rozebírá zásady a principy a následně také sociální nauku církve v oblasti práce. Ty se pak stávají stavebním kamenem pro zkoumání jednotlivých oblastí politiky zaměstnanosti. V druhé části popisuje oblast mezd, odborů, aktivní a pasivní politiky zaměstnanosti a poukazuje na nejdůležitější vlivy a aktuální vývojové tendence. Práce ukazuje, jakým způsobem může křesťan aktivní v politice nebo ekonomii aplikovat sociální nauku církve v praxi a ukazuje úskalí a východiska, které je při tom potřebné brát v úvahu. Hierarchie předpokladů a postupů ukázaná na oblasti politiky zaměstnanosti pak může být využita v jakékoliv další oblasti sociální politiky.

Klíčová slova

katolická sociální nauka, obecné dobro, solidarita, subsidiarita, politika zaměstnanosti

Abstract

The Bachelor thesis "Employment policy from the point of view of the catholic social teaching", deals with the alternatives and means of application of the catholic social teaching in the employment policy. In the first chapter it describes the history of the social teaching of the church, further it analyses the fundamentals and principles, followed by the catholic social teaching in the field of the human labour. Those entire bases are later used as the building blocks for the research into particular employment policies. Second chapter describes in detail the area of remuneration, labour unions, active and passive employment policies and mentions the most important influences and current directions. The thesis illustrates how a Christian, active in politics or economy, can apply the catholic social teaching in practice and shows the difficulties and recourses, which needs to be considered. The hierarchy of conditions and processes shown on the example of the employment policy can be then utilised in any other area of the social policy.

Keywords

catholic social teaching, common good, solidarity, subsidiarity, employment policy

Počet znaků (včetně mezer): 83 490

Poděkování

Na tomto místě bych chtěl poděkovat Dipl. Theol. Petru Křížkovi za vstřícnost a odborné rady, kterými přispěl k vypracování této bakalářské práce.

Obsah

Úvod	6
1 Sociální nauka církve	8
1.1 Historie formování katolické sociální nauky.....	9
1.2 Obecné základy katolické sociální nauky	10
1.3 Zásady a principy katolické sociální nauky	11
1.4 Sociální nauka církve v oblasti lidské práce.....	14
2 Politika zaměstnanosti.....	17
2.1 Nezaměstnanost	18
2.2 Co je politika zaměstnanosti	19
2.3 Důsledky nezaměstnanosti.....	20
2.4 Nezaměstnanost jako makroekonomický faktor	21
2.5 Mzda a pojem blahobytu	23
2.6 Minimální mzda.....	30
2.7 Odbory	31
2.8 Aktivní politika zaměstnanosti.....	32
2.9 Pasivní politika zaměstnanosti	38
2.10 Vlivy na katolické sociální učení	40
2.11 Nové směry	42
Závěr.....	45
Seznam literatury	47

Úvod

Cílem této práce bude zkoumat politiku zaměstnanosti ve světle katolického sociálního učení. Na začátku práce je potřebné přesně vymezit úhel pohledu. Jak již název napovídá, půjde o zkoumání politiky zaměstnanosti, jak je definována v ekonomii, a její zkoumání a hodnocení z pohledu katolického sociálního učení. Nikoli tedy o možný obrácený způsob.

Jde tedy především o otázku, čím se řídit a jak se rozhodovat v konkrétních nástrojích a možnostech politiky. Podobnou otázku si pravděpodobně klade každý angažovaný křesťan laik, aktivní v politice na libovolné úrovni a zároveň je to také otázka, kterou si klade každá křesťanská politická strana při tvorbě politického programu a jeho následném prosazování. Snahou této práce je nastínit metodologická východiska a hlavní zásady katolické sociální nauky a způsob, jakým je tato nauka následně předkládána široké veřejnosti, aby byla použita k užtku všech. Pro naši analýzu jsme vybrali jednu konkrétní oblast politiky a to oblast zaměstnanosti. Nepochybně jde o jednu z nejvýznamnějších oblastí, které věnuje katolické sociální učení značnou pozornost. Lidská práce je neoddělitelnou součástí podstaty člověka a doprovází ho již od stvoření a velice úzce se týká každého z nás. Proto je tato oblast velice blízká většině lidí a každý se nějakým způsobem setkal s oblastí práce z mnoha pohledů, ať už je to zkušenost s hledáním práce, konkrétní pracovní aktivitou, nebo potřebou pomoci v případě její ztráty. Budeme se dále snažit ukázat, kde a jakým způsobem by měl člověk hledat inspiraci a oporu v katolické sociální nauce, ať už bude účastníkem jakékoliv z mnoha situací týkajících se práce.

Oblast politiky zaměstnanosti je v ekonomické literatuře jak v teoretické tak praktické rovině pokryta velmi detailně. Stejně tak množství pramenů týkajících se této oblasti v katolickém sociálním učení je dostačující, ať už jde o encykliky, biskupské listy a mnoho dalších pramenů. Kde však vidíme nesnadný úkol, je v jejich propojení. A to především ze dvou hlavních důvodů. Z rozdílu normativního a z něho přímo nebo nepřímo vyplývajícího rozdílu v ucelenosti či roztržitosti učení.

Sociální učení církve, jak se vyvíjelo od dob starozákonních, přes patristiku, scholastiku až po poslední periodu označovanou jako syntetickou, tzn. od encykliky *Rerum novarum* až po současnost, je učení velice konsistentní a integrované. I přes historický vývoj a místní kulturní důrazy je učení sjednoceno a vychází z akceptovaných principů. Naopak ekonomie s její bohatou historií odlišných škol je

vědou značně roztržštěnou, která představuje širokou škálu přístupů bez výrazného jednotícího prvku.

Druhým rozdílem, se kterým bude potřebné se vypořádat, je rozdíl normativní. Zatímco ekonomie je chápána jako věda především deskriptivní, katolická sociální nauka, jež je zařazována do oblasti morální teologie, je nahlížena spíše jako normativní či preskriptivní tím, že předkládá ideály a klade na člověka vysoké nároky vyplývající z evangelia. Budeme zkoumat, zda na první pohled rozdílný úhel se při bližším srovnání může dařit sjednocovat.

Sociální nauka církve nemůže být zároveň ekonomickou či politickou teorií či naukou, ale vytýčením směru a ukázáním konečného cíle lidské společnosti. Úsilím nauky církve je číst znamení doby v oblasti politické, ekonomické, sociální, interpretovat je a reagovat na ně. Není tedy návodem pro konkrétní politiku ať už hospodářskou nebo jakoukoliv jinou, ale měla by být zrcadlem křesťanského pohledu na svět a společnost. Naším úsilím bude pokusit se celkově v sociální politice a zvláště pak v politice zaměstnanosti poukázat na ty hodnoty, postoje a důrazy, které přináší katolická sociální nauka a k nimž musí být přihlíženo při praktické realizaci.

Pojmy katolické sociální učení/nauka a sociální učení/nauka církve jsou používány jako synonymum. Pro interpretaci ekonomické reality jednotlivci a skupinami hlásícími se ke křesťanství/katolicismu je použit výraz katolické sociální myšlení.

1 Sociální nauka církve

Abychom mohli zkoumat praktickou aplikaci katolického sociálního učení, je potřeba nejprve důkladně představit a promyslet teoretická východiska sociálního učení církve. Ty budou rozděleny do čtyř částí. Historický vývoj, obecné základy, zásady a principy a lidská práce.

V druhé kapitole se zaměříme na politiky zaměstnanosti. Aktivní i pasivní politiky, jejich varianty a možnosti jak nahlížet na rozdílné možnosti a jejich nastavení prizmatem katolického sociálního učení. Zkoumání toho, zda a jak nám normativy a teorie mohou pomoci v praktickém rozhodování a především v konkrétním nastavení. Neboť je to především míra, která bude tou klíčovou otázkou.

Jednoznačnou snahou této práce je, jak je to jen možné, zabývat se konkrétními oblastmi a jejich promýšlení až do konkrétní ekonomické reality. To znamená reality České republiky jako příkladu, jak může křesťan laik uplatňovat zásady katolické sociální nauky. Tedy prolomit bariéru a hranici, kterou církev ve svém učení z logiky normativního postoje musí držet. Je zřejmé, že doporučení sociální nauky jsou obecně platná a nemohou konkrétně upřednostňovat jednu nebo druhou školu, jeden nebo druhý přístup. Ale je již na ekonomech, aby toto promítli do jednotlivých řešení, ale co je neméně důležité, aby dokázali vyjádřit a obhájit, že daná volba je dobrá s ohledem na dobro člověka.

Již na úvod je nutné jasně formulovat dvojí nesnázi, kterou musíme nutně pociťovat v našem snažení aplikovat sociální nauku církve.

Z jedné strany budeme konfrontováni obtížností aplikovat obecné teorie do konkrétních a praktických úkolů politiky.

„Ve snaze nevstupovat do stranicko-politických kontroverzí církev formuluje své sociální myšlení ve vysoce abstraktní a často i univerzální (všelidské) poloze. Schází spojovací můstky „operacionalizace“ ideálních nároků na člověka do podoby systémů společenských hodnot až programů politických stran. V poslední době se stále markantněji projevuje jakési poraženectví: tím, že církev ztrácí stále více formující vliv na kulturu dnešního světa, je v pokušení na tento cíl rezignovat.“¹ Pokusíme se zamyslet nad tím, co je potřebné, abychom jako členové církve nerezignovali.

¹ MLČOCH Lubomír: Zakopaná hřivna? Zbožné přání?, in: Listy 4 (2006), 12-17, 13.

Z druhé strany potom bude tato nesnáz dána tím, že nauka církve obecně a tím samozřejmě také sociální nauka je v posledku zaměřena k poslednímu cíli člověka, zatímco její praktická aplikace se bude týkat současného světa.

Tento nepoměr bude vyjádřen tím, že východisko bude často jednoduché a známé, složitější však bude ho přijmout a dokázat ho prakticky žít. Například od materiálního důrazu se vrátit ke skromnému životu. Velice výstižně je tento konflikt vyjádřen takto: „Představte si však politika, odboráře, zaměstnavatele, jak přesvědčují voliče, soudruhy a zaměstnance, že naše budoucnost je v ochotě se uskromnit, konečně přestat žít nad poměry na úkor přírody a příštích generací a daleko velkoryseji než dosud se dělit solidárně o společná dobra – dnes už v globálním měřítku. A tak mají tito křesťanští politici, odboráři i zaměstnavatelé sklon trvat na dosaženém blahobytu jako na právu, které si nedají vzít.“²

1.1 Historie formování katolické sociální nauky

Na začátku vývoje katolické sociální nauky stojí encyklika *Rerum novarum* papeže Lva XIII., z roku 1891. Již předtím se však učitelský úřad církve vyslovoval k sociálním otázkám a církev především ve scholastice rozvinula základ svého pojetí člověka a společnosti, ale teprve na počátku devadesátých let 19. století se církev začíná zabývat více společenskými problémy, zvláště pak tzv. sociální otázkou. Ta se vlivem industrializace stává především otázkou dělnickou.

Nástup průmyslové revoluce vede k dalekosáhlým změnám v druhé polovině 19. století. Z pracujících tříd, zemědělců, sluhů, tovaryšů apod. se stává dělnictvo. Dochází k rozpadu stávajících struktur do soupeřících tříd. Špatné pracovní podmínky, dlouhá pracovní doba, mzdy sotva pokrývající existenční náklady, zvláště vyhrocená situace u nevyučených dělníků najímaných na krátký čas. Na takovou situaci reaguje encyklika *Rerum novarum*, jež po úvodním uvedení dělnické otázky odsuzuje socialismus jako způsob nápravy. Dále odůvodňuje soukromé vlastnictví, důraz na rodinu jako historicky platného společenství nezávislého na státu. Řešení je pak podrobněji rozebráno a očekáváno od církve, státu a samotného dělnictva. Encyklika se stala inspirativním dokumentem a vzorem pro další vývoj sociální nauky církve.

² MLČOCH: op. cit., 15.

V reakci na ekonomickou krizi vychází v roce 1929 encyklika *Quadragesimo anno* papeže Pia XI. Z mnoha bodů zmiňme alespoň zdůraznění principu subsidiarity a stanovení spravedlivé výše mzdy, která se má řídit nejen životními potřebami dělníka ale také jeho rodiny.

Následují encykliky Jana XXIII., *Mater et magistra* věnující se především hospodářsko etickým otázkám a *Pacem in terris* řešící politickou etiku.

Další dokumenty, jež výrazně obohatily sociální nauku, jsou dokumenty II.vatikánského koncilu, zvláště pak *Gaudium et spes*, zabývající se systematicky otázkami ekonomie, kultury, manželství, rodiny, politické obce míru a dalšími. Encyklika *Populorum progressio* papeže Pavla VI. je následována třemi encyklikami papeže Jana Pavla II.

Laborem exercens – o lidské práci, zdůrazňující subjektivní stránku práce a její důležitost pro plnou realizaci lidské osoby.

Sollicitudo rei socialis – rozebírá oblast rozvoje, který se nemůže omezovat jen na materiální produkci, ale musí přispívat k plnosti lidské existence.

Centesimus annus k výročí 100 let *Rerum novarum*, kterou hodnotí a uvádí do nových souvislostí a významně posouvá tradici ve směru svobodné ekonomiky, jak se více zmíníme v dalším textu.

V roce 2004 bylo vydáno *Kompendium sociální nauky církve*, které je přehledným a systematickým zpracováním sociální nauky. Zaměřuje se především na myšlenky pro aktuální dobu platné a má sloužit především jako systematická příručka.

Nezmiňujeme zde řadu dalších textů, promluv, biskupských listů, které měly ve vývoji nauky také významné postavení.

Na závěr je potřeba ještě upozornit na dvě nejnovější encykliky Benedikta XVI. *Deus caritas est* a zvláště pak *Caritas in veritate*, kterou zmíníme více v kapitole 2.11.

1.2 Obecné základy katolické sociální nauky

Ještě před tím, než se pustíme do oblasti lidské práce a s tím souvisejících politik, je potřeba zasadit tuto vybranou oblast sociální nauky církve do širšího rámce. Abychom mohli v druhé kapitole analyzovat směr konkrétní volby, je především nutné vymezit hned na začátku směr a cíle, které se snaží sociální nauka církve dosáhnout.

Jako jednoznačný výchozí bod sociálního učení je láska. Také velká část dokumentů právě toto zmiňuje a zdůrazňuje jako počátek dalších úvah. „Přikázání vzájemné lásky, které je zákonem života Božího lidu, má inspirovat, očisťovat a povznášet všechny lidské vztahy ve společenském i politickém životě.“³ Sociální nauku je nutné vykládat z pohledu Božího zjevení trojiční lásky v Otci, Synu a Duchu Svatém a ve zjevení osobní důstojnosti a svobody člověka a jeho povolání k lásce.

Spása, která je člověku nabízena, vyžaduje svobodnou odpověď, která se projevuje vírou, nadějí a konkrétní láskou k bližním. Také poslední sociální encyklika hned ve své úvodní větě uvádí: „Láska v pravdě, kterou Ježíš Kristus dosvědčil svým pozemským životem a zejména svou smrtí a vzkříšením, je hlavní hnací silou pravého rozvoje každé lidské osoby i celého lidstva.“⁴

Každý člověk je jedinečný a byl obdařen svobodnou vůlí zaměřovat své konání k poslednímu cíli. A tím není nic menšího než láska Boha. Zvláště tehdy, kdy se ekonomické a politické síly snaží člověka využít pouze jako nástroj, musí být tento cíl stále na mysli. Prostředí, ve kterém člověk naplňuje tento svůj poslední cíl, se velice často a zvláště v poslední době také rychle mění. Je proto potřeba brát prostředí jako něco relativního a provizorního, „neboť tento viditelný svět pomíjí“ (1 Kor 7,31), a soustřeďovat se na člověka.

„Svou sociální naukou chce církev pomáhat člověku na jeho cestě ke spáse. Jde o její hlavní a jediný cíl.“⁵

Vnitřní proměna člověka podmiňuje také nápravu institucí a životních podmínek tak, aby odpovídaly zásadám spravedlnosti a dobra pro všechny.⁶

1.3 Zásady a principy katolické sociální nauky

Jako výchozí zásadu uveďme důstojnost lidské osoby, v ní mají následně základ všechny další a to především zásada společného dobra, subsidiarity a solidarity. Zdůrazněno je jejich chápání společně jako celek bez vytrhování či vyzdvihování kterékoliv z nich.

³ Kompendium sociální nauky církve, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, čl. 33.

⁴ Benedikt XVI.: Encyklika Caritas in veritate, čl. 1.

⁵ Kompendium sociální nauky církve, čl. 69.

⁶ Srov. Katechismus katolické církve, Praha: Zvon, 1995, čl. 1888.

Tyto zásady jsou hlavním měřítkem hodnocení a rozlišování jednotlivých společenských jevů.

1.3.1 Solidarita

Vychází z rovnosti všech lidí v důstojnosti. Není to však jen teoretická zásada, ale především mravní ctnost. Ochota a úsilí prosazovat se za dobro a blaho všech.

Láska k člověku, v němž vidíme Krista, musí být doprovázena konkrétním úsilím a podporou spravedlnosti. V člověku, který potřebuje pomoc, je nutné vidět příležitost k dobrému, nikoli břemeno a zátěž. Solidarita se musí projevat nejen tím, že budeme dávat ze svého přebytku, nýbrž i na úkor vlastního umožnit všem, aby se stejnou měrou podíleli na výnosech země, která nám byla všem stejně darována. Solidarita tak může vyžadovat nejen změnu způsobu vlastního života, ale také změnu stávající organizace a struktur tak, aby sloužily obecnému blahu celého lidstva.⁷

Důležitou otázkou zde zůstává, zda je solidarita chápána jako dobrovolná individuální činnost vyplývající z lásky a dobrého života, nebo zda jde o povinnost, která by měla být právně zakotvena a vyplývá z nároku na spravedlnost. Z pohledu sociálního učení církve půjde o snahu o zakotvení a institucionalizaci se zachováním principu subsidiarity.⁸

1.3.2 Zásada společného dobra

Podle širokého pojetí je společné dobro chápáno jako: „Souhrn podmínek společenského života, které jak skupinám, tak jednotlivým členům dovolují úplnější a snazší dosažení vlastní dokonalosti.“⁹

Tak jako člověk koná dobro, tak také společenské jednání je naplňováno, pokud se uskutečňuje společenské dobro. To musí být konečným cílem každé společnosti. Člověk nemůže hledat naplnění jen v sobě samém, ale také ve společenství s dalšími, kteří potom společně hledají dobro. Takovými dobry jsou potrava, obydlí, práce, vzdělání, zdraví, náboženská svoboda, ale také například mír, dobrý právní řád, ochrana životního prostředí a další. Tak jako se každý účastní těchto dober, tak také

⁷ Srov. JAN PAVEL II.: Encyklika Centesimus annus, in: Sociální encykliky, Praha: Zvon, 1996, čl. 58.

⁸ Srov. ANZENBACHER, Arno: Křesťanská sociální etika, Brno: CDK, 2004, 199.

⁹ DRUHÝ Vatikánský koncil: Gaudium et spes, in: Dokumenty II. vatikánského koncilu, Praha: Zvon, 1995, čl. 26.

podle vlastních schopností a možností je povinen se maximálně zasazovat za vytváření a rozvoj těchto dober pro všechny. Je to stát, jehož legitimita je dána cílem prosazovat společné dobro na takové úrovni, které by bez vyšší autority bylo jen těžko dosažitelné. Stát, je pak hlavní organizační jednotkou současné společnosti, která musí být garantem tohoto principu. Společné dobro, především znamená dobro pro všechny. A zde je důležité se podívat za horizont našeho státu, a uvědomit si, že to je dobro pro všechny lidi na planetě nerozdílně. Je však zřejmé, že v současné době na úrovni státních celků bude velice obtížné prosazovat společné dobro a solidaritu pro všechny lidi celé planety. Jak tedy reagovat na tuto situaci. Je nutné hledat možnosti a prostředky na mezinárodní rovině. Mnohé úkoly související s celosvětovými souvislostmi, řízení ekonomiky, odzbrojení, mírové zabezpečení, migrace si „žádá existenci světové politické autority.“¹⁰ Taková autorita se potom musí řídit stejně tak jako státní celky principem subsidiarity a solidarity a být zaměřena na realizaci obecného dobra.

Přesto již na úrovni jednotlivých států je možné udělat mnoho dobrého v prosazování dobra. A to v obou oblastech, vlastního právního zakotvení, kde nebudou jedni (vlastní státní příslušníci) upřednostňováni před druhými.

Jestliže zkoumáme pojem společného dobra, nesmíme opomenout jeho transcendentální rozměr. Bůh je posledním cílem člověka, není možné tedy zjednodušovat na materialistické pojetí rovnosti v blahobytu. Společné dobro tak není jen cílem samo pro sebe, ale jako prostředek k dosahování posledního cíle a tím je Bůh.

1.3.3 Subsidiarita

V celkové organizaci společnosti dochází k vytváření mnoha vztahů a interakcí. Společnost proto musí být řízena a uspořádána tak, aby co nejlépe naplňovala své zacílení ke společnému dobru. Aktivita a zodpovědnost člověka tak musí být brány vážně v úvahu. Zásada subsidiarity prosazuje, že to, co mohou provést jedinci z vlastní iniciativy, se nemá přenášet na společnost. Proti spravedlnosti je také, když se převádí na větší a vyšší společenství to, co mohou vykonat a dobře provést společenství menší a nižší. To má pak za následek těžké poškození a rozvrat společenského uspořádání.¹¹

¹⁰ Caritas in veritate, čl. 67.

¹¹ Srov. SPIEKER Manfred.: Sociální stát a jeho krize, Praha: Česká křesťanská akademie, 1996, 30.

Prvenství osoby a rodiny je postaveno proti centralizaci a zmenšování odpovědnosti, které způsobuje ztrátu lidské energie a je v přímém rozporu s důstojností a rozvojem člověka. Vyšší společenství mají primární úlohu chránit a podporovat.

Zkušenost dokazuje, že nerespektování principu subsidiarity ve jménu rovnosti výrazně omezuje svobodu a vlastní iniciativu, proto různé podoby centralizace a nadbytečné přítomnosti státního aparátu v každé oblasti odporují zásadě subsidiarity

Participace je potom důsledkem subsidiarity, to jest aktivní účasti na společenském uspořádání v duchu subsidiarity.

Již jsme uvedli, plný rozvoj člověka jako zásadní kritérium, nesmíme zapomínat také na hodnoty, které k němu vedou, pravda, svoboda, spravedlnost a láska, která je primárním zdrojem pro všechny hodnoty.

Sám princip subsidiarity je poměrně jasně uplatnitelný, klíčové však bude jeho propojení a skloubení s principem solidarity, v tom okamžiku, jak uvidíme v dalších částech práce, bude nutné velmi důkladně zvažovat jejich vyváženost. „Princip subsidiarity je třeba udržovat v těsném spojení s principem solidarity a naopak, protože subsidiarita bez solidarity upadá do partikularizmu nebo privatizace, a stejně tak solidarita bez subsidiarity upadá do asistencializmu, který ponižuje toho, kdo je v nouzi.“¹²

1.4 Sociální nauka církve v oblasti lidské práce

Člověk je v Bibli představen jako obraz Boha, je vyzýván, aby obdělával zemi a chránil ji.¹³ Práce patří k člověku, jak na své osobě ukazuje také Ježíš Kristus, který většinu svého života věnoval tesařské práci. A potom v době svého veřejného působení konal mnoho skutků, aby osvobodil bližní od utrpení, nemoci a smrti. Ale také využívá práci pro svědectví o tom, že práce není smyslem života, a o tom, co práci přesahuje.

Lidská práce má dvě roviny, objektivní a subjektivní. Objektivní stránka práce je souhrnem činností, aktivit, prostředků, které slouží k naplnění cíle a výrobnímu procesu. Subjektivní stránka je dána jedinečností člověka, stvořeného k obrazu

¹² Caritas in veritate, čl. 58.

¹³ Srov. Gn 2,15.

Božímu. Není tedy závislá na druhu práce a vykonávané činnosti, ale je dána důstojností člověka jako osoby. Subjektivita práce je tedy nedílnou a neoddělitelnou součástí práce, která zabraňuje nahlížení na ni jen z pohledu užitku, produkce, materiální hodnoty.

„Subjektivní rozměr práce musí být nadřazen objektivnímu, protože jde o člověka, jenž pracuje a dodává práci vyšší kvalitu i hodnotu. Jestliže schází toto vědomí nebo tato pravda není uznávána, práce ztrácí svůj nejopravdovější a nejhlubší význam. V takovémto případě – bohužel častém a rozšířeném – se pracovní aktivita a použitá technologie stávají důležitější než sám člověk, a tak už nejsou spojenci, nýbrž nepřátelé lidské důstojnosti“.¹⁴

Lidská práce však bez ohledu na objektivní obsah práce musí také směřovat k člověku, který ji vykonává. Práce nejen vychází z člověka, ale cílem také vždy zůstává člověk a jeho seberealizace bez opomíjení důležitosti objektivních výsledků práce.¹⁵

Práce je závazkem, člověk je povinen pracovat z příkazu Stvořitele, z důvodu rozvoje vlastní přirozenosti, ale také jako morální závazek vůči rodině, bližním a společnosti, v níž žije.¹⁶

Člověk musí pracovat, aby mohl uživit sebe, založit rodinu, aby výtvoř své práce mohl přispívat ke společnému dobru. Aby se mohl podělit o plody své práce s těmi, kteří se již nemohou vlastními silami postarat o své potřeby.

Z pohledu našeho dalšího zkoumání priorit a prostředků v politice zaměstnanosti bude velice důležitá hlavní zásada sociální nauky církve, jež vychází z výše zmíněné subjektivní stránky práce a to, že práce má přednost před jinými výrobními prostředky¹⁷ (kapitálem), které jsou jen nástrojem, nikoli prvořadou příčinou výrobního procesu.

A další, částečně vyplývající zásada, že všichni, kdo mohou pracovat, mají mít možnost pracovat, to znamená, plná zaměstnanost musí být cílem ekonomického systému.

¹⁴ Kompendium sociální nauky církve, čl. 271.

¹⁵ Srov. tamtéž, čl. 272.

¹⁶ Srov. JAN PAVEL II.: Encyklika Laborem exercens, in: Sociální encykliky, Praha: Zvon, 1996, čl. 16.

¹⁷ Samy výrobní prostředky jsou plodem historického dědictví práce. Srov. tamtéž, čl. 12.

Jaké jsou tedy důsledky zmíněného nahlížení na práci: V případě konfliktu má subjektivní význam přednost před objektivním. Lidskou důstojností nikdy nesmí být pohrdáno na úkor produkce výrobků a služeb.

Práce musí být chráněna ve svém subjektivním rozměru. A to především na úrovni státní, pomocí práva pracovního, sociálního a na prvním místě ústavního. Uveďme, že v Listině základních práv a svobod, která je součástí českého právního řádu, je v článku 26 uvedeno: „Každý má právo získávat prostředky pro své životní potřeby prací. Občany, kteří toto právo nemohou bez své viny vykonávat, stát v přiměřeném rozsahu hmotně zajišťuje; podmínky stanoví zákon.“ Stát ani společnost nesmí nahlížet na práci jen jako na výdělek, ale také jako na podmínku osobního rozvoje svých členů.

Práce rozvíjí důstojnost osoby, je to ctnost, tedy něco, čím se člověk stává dobrým, stává se více člověkem.¹⁸

¹⁸ Srov. Laborem exercens, čl. 9.

2 Politika zaměstnanosti

Ještě jednou zopakujme, že z pohledu sociálního učení církve neexistuje něco jako křesťanská politika, to znamená, nestanovuje ani nedoporučuje politický či ekonomický program. Nestanovuje daně, ale hovoří o solidaritě, nestanovuje míru solidarity státu, ale zná pojem sociální spravedlnost, ani nedoporučuje míru ekonomické svobody, ale mluví o subsidiárním uspořádání.

Katolická sociální nauka tedy poskytuje především duchovní orientaci, doporučení, ale již se neúčastní interpretace a konkrétní realizace. Je zřejmé, že v interpretaci musí zákonitě docházet k pluralitě výkladů a názorů. Není zde již jednotící prvek jiný než vlastní ochota napnout své síly pro obecné dobro.

S ohledem na odlišnosti v realizaci obecného dobra, v chápání důrazů na konkrétní hodnoty, i s ohledem na odlišnosti zájmů různých sociálních skupin je třeba počítat s tím, že se mezi křesťany mohou vyskytnout odlišné názory na konkrétní formy realizace obecného dobra. Všichni by měli mít jeden cíl, o tom, jak tento cíl dosáhnou, je možné vést dlouhé diskuze „ale nikomu není dovoleno dovolávat se církevní autority výlučně ve prospěch svého názoru“.¹⁹

V následující části budou řešeny konkrétní oblasti politiky nezaměstnanosti. Jak může tedy křesťan laik, nahlížet a promýšlet jednotlivé oblasti ekonomie ve světle sociálního učení církve. Jako klíčové a zásadní je rozumět a chápat poselství evangelia jako celku. Sociální nauka církve nevychází z nějakých zásad a cílů, co udělat, aby se všichni lidé měli lépe, ale je především jasným a zřetelným vyústěním radostné zvěsti o Božím království do časných záležitostí na zemi. Budeme-li tedy dále promýšlet jednotlivé oblasti politiky zaměstnanosti, je třeba mít na paměti jakousi hierarchii přístupu. Vycházet z celku, tj. smyslu člověka na zemi, jak je hlásáno v evangeliu, v dalším kroku tedy promyslet, jaké předpoklady je nutné naplnit pro člověka, aby se mohl rozvíjet tím směrem, který se mu otevřel. Následně si uvědomit, jaké zásady již byly v rámci katolického sociálního učení promyšleny a představeny jako důležité pro dosažení spravedlnosti. Zde máme na mysli jednak ty zásadní, jako je obecné dobro, subsidiarita, solidarita, participace, ale také další zprostředkované jako univerzální určení statků, hodnoty společenského života, pravdu, svobodu a další. V dalším kroku

¹⁹ Gaudium et spes, čl. 43.

je dobré znát již známá vyjádření církve k dané oblasti, či tématu, ať už jsou to encykliky, biskupské listy apod. Následně promyšlení konkrétních možností například v politice zaměstnanosti má být provedeno s domýšlením důsledků, volbou cest a řešení takových, kdy cíle a účel jednotlivých řešení budou plně v souladu s pravdou o člověku danou výše zmíněnou hierarchií. To, co jsme se snažili vysvětlit možná trochu složitě, by se dalo zjednodušeně shrnout také takto: „Z povolání laiků vyplývá úkol hledat Boží království tím, že se zabývají časnými věcmi a upravují je podle Boha.“²⁰

2.1 Nezaměstnanost

V této kapitole se zaměříme na oblast zaměstnanosti, jak je představována v ekonomii. Obyvatelstvo můžeme rozdělit do několika skupin:

Ekonomicky neaktivní obyvatelstvo - studenti, penzisté, invalidé, ženy v domácnosti atd. *Ekonomicky aktivní obyvatelstvo* –

- *zaměstnaní*, tj. obyvatelstvo, které má placené zaměstnání, většinou jsou do této skupiny zahrnovány také ženy na mateřské dovolené;
- *nezaměstnaní*, ti, kteří jsou schopni práce z pohledu věku, zdravotního stavu, osobní situace, nemají placené zaměstnání, ale práci aktivně hledají a jsou ochotni v krátkém horizontu nastoupit.

Dále je potřeba vymezit druhy nezaměstnanosti, neboť budou aplikovány rozdílné politiky zaměstnanosti.

Frikční nezaměstnanost – nezaměstnanost vyplývající z pohybu pracovníků, hledání nového zaměstnání, stěhování, osobní důvody. Nejde tedy o nedostatek volných míst, ale především o hledání existujících neobsazených pracovních míst. Část frikční nezaměstnanosti ve výše uvedeném smyslu můžeme označit za dobrovolnou, kdy lidé hledají lépe placenou práci. Z hlediska ekonomické ani sociální politiky není velkým problémem.

Strukturální nezaměstnanost, vzniká v určitých odvětvích či oborech, ve kterých dochází k útlumu a naopak k rozmachu dochází v jiných oblastech, vznikají nová

²⁰ DRUHÝ Vatikánský koncil: Lumen gentium, in: Dokumenty II. vatikánského koncilu, Praha: Zvon, 1995, čl. 31.

odvětví. Je dána změnami ve struktuře ekonomiky, technickém pokroku, změnách v produktivitě práce apod. Velký vliv mohou mít také politická rozhodnutí. Nezaměstnanost je dána tím, že lidé přicházejí o práci a nově vytvářená pracovní místa však není možné okamžitě obsadit, neboť dochází k rozdílu v požadavcích na volná pracovní místa a nabízenou pracovní sílu. Do této kategorie řadíme také bariéry v migraci za prací, tzn. regionální nerovnováha. Snižování strukturální nezaměstnanosti nedochází vytvářením nových pracovních míst, ale sladěním nesouladu mezi strukturou nabízené a poptávané práce. Frikční a strukturální nezaměstnanost je chápána jako přirozená míra nezaměstnanosti.

Cyklická nezaměstnanost, je taková, vůči které neexistují volná pracovní místa. Ve srovnání se strukturální postihuje tedy celou ekonomiku napříč.²¹

2.2 Co je politika zaměstnanosti

Soubor nástrojů umožňující řešit a předcházet problémy na trhu práce. Politika zaměstnanosti je součástí sociální politiky, měla by především zabránit nezaměstnanosti. Vytváří ji stát, ale podílí se na ní i zaměstnavatelé, odbory a v neposlední řadě také sami zaměstnanci, neboť ti svou vlastní aktivitou a přístupem také ovlivňují její úspěšnost.

Otázka zaměstnanosti je jednou z ústředních oblastí sociálních encyklik. Encyklika *Laborem exercens* zdůrazňuje vliv „nepřímého“ (zprostředkovaného) zaměstnavatele, tj. zahrnuje osoby, instituce, kolektivní smlouvy o práci a další procesy. Jde tedy o souhrnného jmenovatele systémového nastavení, jehož hlavním představitelem je stát. Přestože je kladen důraz na stát a apel na dosažení plné zaměstnanosti, zároveň se v duchu subsidiarity varuje před přenášením veškeré zodpovědnosti na veřejnou moc a potřebou koordinace jednotlivých aktérů.²²

²¹ Srov. HELÍSEK Mojmir: Makroekonomie, Praha: Melandrium, 1996, 124-126.

²² Srov. *Laborem Exercens*, čl. 18.

2.3 Důsledky nezaměstnanosti

Účelem politiky zaměstnanosti tak není pouze snižování nezaměstnanosti, ale také snaha zmírňovat negativní důsledky nezaměstnanosti na člověka i společnost. Jen pokud člověk jako subjekt práce zůstane středem tohoto snažení, může být politika zaměstnanosti úspěšná.

2.3.1 Individuální důsledky

Nezaměstnanost je závažným problémem individuálním, ale i společenským, a to pro své hospodářské a sociální důsledky. Pro společnost neznamená nezaměstnanost jen snížení produktu, ale také vzrůst sociálních nákladů a zostření sociálních konfliktů.

Jaký je vliv nezaměstnanosti na osobní rozvoj a jaké důsledky tedy mají největší vliv na člověka:

Pokles životní úrovně - hlavní problém u dlouhodobě nezaměstnaných, kteří již nedostávají podporu, změna aktivit, sport, kultura. Závislost na sociálních dávkách, která může vést k pasti nezaměstnanosti, pasti chudoby a sociálnímu vyloučení.

Sociální deprivace - vyloučení ze sociálních vztahů, změny v sociálních vztazích, izolace rodiny, změna v postavení otce, změny v rozdělení rolí (domácí práce).

Změny ve vnímání času - rozbití časové struktury dne, pasivní životní styl, nezáměr.

Rodina - nezaměstnanost postihuje větší počet osob, než uvádí statistika, ne pouze jeden člověk, ale celá rodina je tímto zasažena (jak ukážeme na příkladu), je potřebné se vypořádat s dezorganizací a krizí rodinného systému, narušení zvyklostí.

Fyzické a psychické zdraví - v současnosti je již jiná situace než ve 30. letech, není to podvýživa, ale stres, civilizační choroby, nezdravý způsob života, které zasahují člověka

Ztráta statusu - pro člověka je důležité mít zaměstnání; status, se kterým je často spojováno vlastní sebehodnocení se odvíjí buď od stupně významnosti v hierarchii zaměstnání, ale je často také závislý na konzumu. V tomto bodě může být pro člověka příležitostí a může mít pozitivní důsledky ve směřování člověka a ujasnění hodnot mít nebo být.

Stigma z vyloučení na životě společnosti - status nezaměstnaného se blíží statusu pacienta.

Sociálně patologické jevy - alkohol, drogy, kriminalita, rasismus, terorismus, radikální politické postoje mohou být způsobeny dlouhodobým vyčleněním ze společnosti a tím ztrátou důstojnosti.

Je zřejmé, že všechny tyto negativní jevy se bude snažit politika zaměstnanosti zmírnit nebo snížit svou aktivitou jak bude ukázáno dále. Pravděpodobně se však nikdy nepodaří vymýtit nezaměstnanost úplně. V takovém okamžiku musí být církve k dispozici a připravena podat pomocnou ruku komukoliv a kdykoliv. Tyto mnohé situace dávají velký prostor pastoraci, která může člověka nasměrovat ke správným hodnotám i v období jeho těžkostí.

2.3.2 Ekonomické a celospolečenské důsledky

Ztráta produkce – vyjádřené nejčastěji ve formě hrubého domácího produktu

Ztráta kvalifikace pracovníků – lidský kapitál v dnešní době má jednu z klíčových rolí pro ekonomický rozvoj.

Rozpočet - z hlediska společenského nezaměstnanost zatěžuje sociální systém a zvyšuje tlak na veřejné rozpočty. Problém veřejných rozpočtů se násobí i v důsledku poklesu povinných odvodů, zejména do státního rozpočtu, v podobě daní, sociálního a zdravotního pojištění. Narůstá napětí ve společnosti, zvyšuje se nebezpečí růstu kriminality a dalších negativních jevů.

2.4 Nezaměstnanost jako makroekonomický faktor

Z makroekonomického pohledu jsou uvažovány čtyři základní ukazatele a tím také cíle hospodářské politiky.

Vysoká zaměstnanost a nízká nezaměstnanost - vytváření pracovních příležitostí

Vysoká a rostoucí úroveň reálného produktu - udává úroveň výroby ekonomických statků a služeb pro obyvatele

Stabilní nebo mírně se zvyšující cenová hladina – stabilita prostředí a hodnoty statků

Vnější a vnitřní ekonomická rovnováha se vyznačují stabilním měnovým kursem, vyrovnanou obchodní bilancí a v dnešní době často skloňovanou fiskální vyrovnaností

Cíle hospodářské politiky jsou určeny v každém státě na základě střetu zájmů (často protichůdných) všech subjektů politického, ekonomického a společenského života.

Vazby mezi těmito ekonomickými jevy jsou takové, že zlepšení v jedné oblasti lze realizovat pouze za cenu zhoršení v jiné. Vzájemná konfliktnost těchto cílů je známá jaké „magický čtyřúhelník“.

Katolická sociální nauka jednoznačně a explicitně řadí zaměstnanost na první místo. Z výše uvedených cílů je zaměstnanost z důvodu důležitosti subjektivní hodnoty práce pro rozvoj člověka řazena před další cíle, velikost produktu, cenovou hladinu, které nemají přímou hodnotu, ale nesmíme zapomínat, že budou mít hodnotu zprostředkovanou. Také tu je potřeba dát do souvislostí a neopomíjet je na úkor zaměstnanosti, která by se mohla zdát jako jediný cíl bez ohledu na cokoli dalšího. Rostoucí produkt bude umožňovat většímu počtu lidí na planetě dosáhnout dostatečné úrovně zajištění, která bude umožňovat jejich všestranný rozvoj. Stejně tak stabilní cenová hladina bude umožňovat užívat plodů práce a vytvořené hodnoty budou moci být využity pro dobro bez jejího znehodnocení.

„Předmětem ekonomiky je vytváření bohatství a jeho postupné zvětšování nejen v kvantitativním, ale také v kvalitativním měřítku. To vše je mravně správné, je-li to zaměřeno k celkovému rozvoji člověka v solidaritě a rovněž k rozvoji společnosti, v níž tento člověk žije a působí.“²³ Je potřebné zdůraznit, že bohatství je dobrem pocházejícím od Boha. Musí však sloužit člověku a přinášet prospěch a užitek druhým.

Můžeme tedy říci, že pro zvyšování zaměstnanosti je potřebný udržitelný ekonomický růst s nízkou inflací a zdravými veřejnými financemi. Zvýšení zaměstnanosti posílí udržitelnost financování systémů sociální ochrany a dobře cílená sociální ochrana je nezbytná proto, aby ekonomika disponovala výkonnými a kvalifikovanými pracovními silami a byla schopna přizpůsobovat se změnám.

Přestože by se z jednoznačného vyjádření církevního učení mohlo zdát, že plná zaměstnanost je konečný cíl, nesmíme zapomenout zamyslet se nad tím, co znamená plná zaměstnanost. Automaticky by se dalo předpokládat, že jde o nulovou nezaměstnanost. To však není řečeno a z kontextu se domníváme, že to také není cíl. V této, jako v mnoha dalších oblastech, ve kterých uvažujeme nad smyslem, si musíme v nejistotě vzít vždy vyšší cíl a z něho usuzovat. Zaměstnanost není v sociálním učení církve zaměstnaností sama pro sebe. Protože rozvoj člověka je tím cílem, musíme si klást otázku, jaká nezaměstnanost v celkovém měřítku k němu ještě povede. Zde je

²³ Kompendium sociální nauky církve, čl. 334.

potřebné zdůraznit, že sám fakt nezaměstnanost (to, že existuje) má také řadu pozitivních důsledků. Je historickou zkušeností, že určitá nezaměstnanost působí jako stimul (2–4 %). Lidé zodpovědněji volí svou profesní dráhu, zvyšují svou kvalifikaci i v době stabilního zaměstnání, aktivněji přistupují k plnění svých pracovních povinností a podobně. Což odpovídá záměru sociální nauky církve.

V celku však nejde pouze o (makro)ekonomické nastavení systému, jde o celkové nastavení společenského života v oblasti politiky, práva, kultury. „Hospodářství, zvláště pak tržní hospodářství, se nemůže odehrávat v institucionálním, právním a politickém vakuu. Naopak, předpokládá jistotu individuální svobody a vlastnictví, jakož i stabilní měnu a výkonné veřejné služby. Hlavním úkolem státu proto je zaručovat tuto jistotu tak, aby ten, kdo pracuje a vyrábí, mohl užívat plodů své práce a byl motivován k tomu, aby ji vykonával efektivně a řádně. Nedostatek jistoty provázený korupcí státních úřadů a šířením nečistých zdrojů obohacování a snadného zisku, dosaženého protiprávní nebo čistě spekulativní cestou, je jednou z hlavních překážek rozvoje a řádného stavu hospodářství.“²⁴

Další důležitou povinností státu je dohlížet na dodržování lidských práv v hospodářské oblasti. Není možné naprosté zrušení pravidel a ponechání vše na trhu. Státu by se však také nemohlo podařit zajistit právo všech občanů na práci, pokud by se snažil organizovat veškerý hospodářský život a neponechal svobodnou iniciativu jednotlivcům.

2.5 Mzda a pojem blahobytu

Mzda jako odměna za práci hraje významnou roli v mnoha oblastech. Na výši mzdy má vliv řada faktorů jako kolektivní vyjednávání, mzdová politika konkrétních firem, poptávka a nabídka dané profese a vedle těchto faktorů pak také přijatá sociální politika státu. V mzdové oblasti může být křesťan laik přítomen v různých pozicích, na straně odborů, zaměstnavatelů či státu. V oblasti kolektivního vyjednávání, nebo na straně legislativního procesu. Jaké jsou tedy důležité aspekty, které by měl brát v úvahu, podle nich jednat v kterékoliv z výše zmíněných oblastí? V tomto bodě je velice dobře vidět, jak je pohled sociálního učení církve jednotný a měl by být pojícím

²⁴ Centesimus annus, čl. 48.

prvkem jednotlivých účastníků. Neboť jak vidíme, neexistuje jeden pohled nebo teorie o tom, co by bylo nejlepší pro zaměstnavatele a co pro zaměstnance. Je potřeba hledat společný kompromis, který prospěje člověku.

Mzda za vykonanou práci by měla být odměnou spravedlivou.²⁵ „Práce má být odměňována tak, aby se jednotlivci a jeho rodině dala možnost vést slušný život po stránce hmotné, společenské, kulturní a duchovní, s přihlédnutím k úkolům a k výkonnosti každého pracujícího, i ke stavu podniku a k obecnému blahu.“²⁶

To může být realizováno takzvanou rodinnou mzdou, tedy takovou odměnou, kterou dostává člen rodiny v takové výši, která pokryje rodinné potřeby tak, aby manželka nemusela opouštět domov (typické například pro Japonsko), nebo se může řešit sociálními příspěvky pro ženu, která se věnuje výhradně rodině (časté v Evropě).²⁷

Z dané formulace vyplývá důležitost spravedlivé mzdy, ale v žádném případě nepředpokládá stejnou výši.

Při posuzování kde leží konkrétní hranice spravedlnosti (spravedlivé odměny), je nutné vzít v úvahu, že mzda je prostředek, který pracujícím umožňuje přístup ke statkům tohoto světa. Zajišťují člověku (rodině) svobodu a také jim umožní plněji se realizovat pro obecné dobro. Spravedlivá mzda je konkrétním měřítkem spravedlnosti celého společensko-hospodářského zřízení, neboť ukazuje, nakolik je v souladu s jednou z hlavních zásad, zásadou všeobecného užívání statků.

Ochrana mzdy je již také předmětem řady mezinárodních dokumentů. Patří k nim zejména Pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, Úmluva Mezinárodní organizace práce č. 95, o ochraně mzdy, Evropská sociální charta.

Například v článku 4 Revidované Evropské sociální charty z roku 1996 je zakotveno právo na spravedlivou odměnu za práci, „s cílem zajistit účinný výkon práva na spravedlivou odměnu za práci. Smluvní strany se zavazují uznat právo pracovníků na takovou odměnu za práci, která zajistí jim i jejich rodinám uspokojivou životní úroveň.“ V této souvislosti se konstatuje, že výkon těchto práv bude možné zajistit prostřednictvím svobodně uzavřených kolektivních smluv, zákonnými metodami stanovení mezd nebo jinými vhodnými způsoby.

²⁵ Srov. KKC, čl. 2434.

²⁶ Gaudium et spes, čl. 67.

²⁷ Srov. Laborem Exerces, čl. 19.

V této části vložme úvahu nad úrovní blahobytu potřebného k životu. Přestože to bude úvaha spíše obecná, bude důležitá pro zasazení oblasti mzdy a pasivní politiky zaměstnanosti do kontextu.

Ještě jednou zopakujme dvě zásadní teze. Cílem je dosažení takových podmínek společenského života, které jak „skupinám, tak jednotlivým členům dovolují úplnější a snazší dosažení vlastní dokonalosti“. ²⁸ A „každý člověk musí mít možnost dosáhnout takové úrovně blahobytu, která je nezbytná k jeho plnému rozvoji.“ ²⁹

Jaká je tedy úroveň blahobytu v konkrétních podmínkách, která umožní plný rozvoj? Před tím, než se pustíme do konkrétních čísel, je potřeba zdůraznit, že nechceme redukovat blahobyt pouze na materiální hodnotu konkrétně vyčíslenou určitou výší prostředků. Na druhé straně se ovšem také nechceme vyhýbat úvaze nad konkrétními částkami, neboť ty nás budou provázet, pokud se budeme snažit o praktickou interpretaci sociálního učení církve. Na tomto příkladu si také ukážeme konkrétní problémy aplikace sociálního učení církve, jak jsme se o nich zmínili v úvodu.

Zákon o životním a existenčním minimu stanoví „životní minimum jako minimální hranici peněžních příjmů fyzických osob k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb a existenční minimum jako minimální hranici příjmů osob, která se považuje za nezbytnou k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb na úrovni umožňující přežití“ ³⁰

Jaká je tedy minimální částka, pod kterou je stát povinen přispívat na živobytí? Dle zákona o pomoci v hmotné nouzi ³¹ je nárok na dvě základní dávky, a to příspěvek na živobytí, který je vypočítán jako rozdíl mezi příjmy a životním minimem, a doplatek na bydlení.

Vezměme modelový příklad rodiny s dvěma dětmi do 6 let v nájemním bydlení města 10-50 tis. obyvatel.

²⁸ Gaudium et spes, čl. 26.

²⁹ Kompendium sociální nauky církve, čl. 172.

³⁰ Zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu.

³¹ Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi.

Tab. 1

Životní minimum:	8680,-
Částka živobytí ³²	7970,-
Částka živobytí na úrovni existenčního minima:	7240,-
Maximální příspěvek na bydlení ³³	8917,-
Celkový maximální příspěvek státu rodině:	16157,-

Částka lehce přes 16 tisíc, je tedy částka, která je pro naši modelovou rodinu naprostým existenčním minimem na úrovni přežití. Pokud odhlédneme od částky na bydlení, která pokryje pouze „střechu nad hlavou“ o částce živobytí můžeme vést diskuzi, ale na základě analýzy minimálních nákladů na ošacení a stravování pravděpodobně dojdeme k obdobnému číslu, jako je stanoveno v zákonné úpravě a nebude výrazných rozdílů v názoru na tuto minimální částku.

Tou klíčovou otázkou tedy bude, jaká úroveň blahobytu umožní plný rozvoj. Z ní vyvodíme otázku, zda by neměla být stanovena konkrétní částka, či hranice jako doporučení, u které bychom se měli zamyslet a uvědomit si, že toto je úroveň blahobytu, která nám umožňuje plný rozvoj. S příjmem nad tuto částku bychom potom měli zvažovat, jak můžeme více pomoci pro obecné dobro (například tam, kde lidé ještě nedosahují takové úrovně).

Na podporu této myšlenky uvedme kritiku konzumní společnosti. Již delší dobu je v bohatých společnostech poukazováno na tzv. Easterlinův paradox, že růst národního důchodu na hlavu ve vyspělých zemích již přestal korelovat s růstem lidského štěstí. Lidé žijí své přesvědčení, že „více je lépe“, ale přitom se stále více vzdalují životnímu štěstí a radosti. Pokud je tím správným směrem ochota se uskromnit a více se začít dělit o společná dobra, je povinností všech nejen poukazovat na nadbytek, který si

³² Pro osoby, jež se prokazatelně snaží využít možnosti zvýšení příjmu vlastní prací, kam patří např. účasti na prospěšných pracích apod., je částkou mezi životním a existenčním minimem.

³³ Vypočtená částka je spíše teoretickou hodnotou vypočtenou z maximálního příspěvku na bydlení (normativní náklady: 11521,-Kč) dle Zákona č. 117/1995 Sb. Zákon o státní sociální podpoře, při příjmu na úrovni životního minima. Odhlížíme zde od částky 2604,-Kč (tj. 30% životního minima), která nemůže být použita na úhradu bydlení, a musela by být hrazena z doplatku na bydlení, u kterého by celková výše pravděpodobně nesplňovala podmínku odůvodněných nákladů na bydlení. Částka doplatku na bydlení vyplývající z hmotné nouze je posuzována individuálně právě s ohledem na odůvodněné náklady na bydlení. Ten bude přiznán při splnění zákonem uvedených podmínek a například nevznikne, pokud osoba bez vážného důvodu odmítne možnost levnějšího přiměřeného bydlení, o které je povinna požádat obec.

sami neuvědomujeme a neoceňujeme, ale především to dokázat příkladem vlastního života.

Dovedme tuto myšlenku do konce. Jaká by byla ona doporučující hranice v podmínkách České republiky roku 2011?

Česká republika patří mezi rozvinuté státy, podle členění Světové banky, patří do nejvyšší kategorie mezi vyspělé země. Vezměme naši modelovou rodinu a předpokládejme, že otec pracuje a vydělává mzdu na úrovni mediánu v České republice (polovina pracujících vydělává méně), který byl ke konci roku 2010 okolo 20 000,- Kč.

Příjem

Tab. 2: Matka je v domácnosti (již nepobírá rodičovský příspěvek ani podporu v nezaměstnanosti)

Čistý příjem	19 654,-
Přídavky na děti	1 000,-
Příspěvek na bydlení (při nájmu 8 917,-)	2 720,-
Celkem	23 374,-
Částka na pokrytí životních nákladů (bez bydlení)	14 457,-

Tab. 3: Matka pobírá rodičovský příspěvek (základní variantu):

Čistý příjem	19 654,-
Rodičovský příspěvek	7 600,-
Příspěvek na bydlení (při nájmu 8 917,-)	740,-
Celkem	27 994,-
Částka na pokrytí životních nákladů (bez bydlení)	19 077,-

Tab. 4: Příklad, kdy oba rodiče pracují s hrubým příjmem 20 000,- Kč

Čistý příjem otec	15 750
Čistý příjem matka	17 700
Celkem	33 450,-
Částka na pokrytí životních nákladů (bez bydlení)	24 533,-

Náklady

Požádali jsme pět modelových rodin, aby spočítaly: „Jaké by byly vaše minimální měsíční náklady (pokud možno jako průměr z celkových ročních nákladů) na velice úsporný a skromný chod domácnosti, to znamená bez započítání toho, co považujete za „nadstandard“, aniž byste však měli pocit, že to omezuje váš a rodinný rozvoj a realizaci.“

Výsledné minimální měsíčně přepočtené roční náklady byly vyčísleny mezi 15-20 tisíci.³⁴ Pro další úvahu vezměme v potaz výsledek jednoho respondenta, který měl vypsaný naprosto všechny výdaje za rok 2010 a který částku vyčísлил na 18 tis. Kč. (děti stáří 2 a 4 let). Je zřejmé, že náklady se budou výrazně lišit dle osobních preferencí a individuálních nároků na životní standard, které jsou vždy subjektivní. Úroveň skromnosti zde bude klíčová pro tyto osobní preference. Zatímco pro někoho bude možnost ušetřit na dovolenou součástí spravedlivé odměny za práci, pro jiného bude odpočinek na vlastní zahradě naprosto dostačovat. Pro lepší průkaznost by bylo třeba oblast nákladů více zdůvodnit, ale pro účely naší úvahy nám budou tato zjištění postačovat. Jejich přesné konkrétní vyčíslení není natolik důležité, neboť hlavním záměrem je navést k zamyšlení nad touto oblastí. S ohledem na vlastní zkušenost může nastat několik reakcí: "za tolik peněz bych se mohl pěkně rozšoupnout, kéž bych toho dosahoval", "to bych musel pěkně živořit, abych s tím vyžil" nebo "tak nějak to asi vyjde". Nicméně to vede k okamžitému srovnání a zaujetí postoje. Pravděpodobně naprosto odlišnou reakci bychom zaznamenali od staršího člověka, který si ještě pamatuje chudobu během války a po ní. Nebezpečí bude vždy spočívat v tom, že pokud je člověk na něco zvyklý, automaticky to považuje za přirozené a touží to zlepšit (mít toho víc). Proto stanovením jakékoliv konkrétní úrovně se dostáváme do třecích ploch různých pohledů a zkušeností.

³⁴ Výsledné odpovědi: 1) nad 15 tis., 2) 16 tis., 3) 18 000, 4) mezi 15 a 20 tis., 5) 20 tis.

Položme si znovu otázku, je tedy částka 14, 19 nebo 24 tisíc, dostatečná pro plný rozvoj všech členů domácnosti? Je zřejmé, že částka, která pokryje všechny nezbytné náklady týkající se rodiny a dětí, aniž by bylo možné něco ušetřit, nebude dostatečná. Teprve možnost uspořít a získat tím vlastní majetek, umožní rodině určitou záruku svobodu.³⁵

Z daných čísel dovedme, že varianta matky na mateřské dovolené bude na úrovni, kdy rodina nebude pociťovat újmu na úrovni každodenního provozu. Nicméně jakákoli otázka týkající se větších výdajů může být pociťována jako limitace. V našem příkladu uvažujeme o nájemním bydlení, kterým si rodina nevytváří vlastní majetek, taktéž případná úspora okolo 5% neumožní vytvářet dostatečnou rezervu.

Otázkou zůstává, zda můžeme říci, že příjem na úrovni 25-30 tisíc (plus náklady na bydlení) by měl být „inzerován“ s větším morálním apelem ve smyslu: „Taková částka by měla postačovat, pokud potřebujete více, není to jen z důvodu zajetí konzumu a srovnávání se s okolím? Nebylo by spravedlivější část z toho využít pro dobro ostatních“?

Pravděpodobně by byla diskuze okolo konkrétní částky kontroverzní (musela by se vypořádat s námitkami již aktuálně vysokého stupně přerozdělení, účelnosti, motivace a dalších), přesto takovou úvahu považujeme za důležitou, neboť právě laici křesťané by měli jako svůj úkol potvrzovat v životě a šířit příkladem skromnost a sdílení pro dobro všech.

Zamýšleli jsme se zde dlouze nad úrovní, kdy bychom měli dávat ze svého přebytku. Ale katolická sociální nauka také ukazuje, že „nejde pouze o to, dávat z přebytku, nýbrž otevřít celým národům přístup do sféry hospodářského a lidského rozvoje, z níž jsou vyčleněny nebo vyloučeny. K tomu nestačí dávat z přebytku, který náš svět hojně produkuje. Je k tomu zapotřebí především změny způsobu života, modelů výroby a spotřeby.“³⁶

Naši úvahu uzavřeme výrokem Jana Pavla II., že lidé v bohatých zemích „pociťují určitý druh existenciální prázdnoty, neschopnost správně žít a těšit se ze smyslu vlastní existence, ačkoliv se nacházejí uprostřed nadbytku materiálních statků, mnoho lidí také prožívá odcizení a degradaci vlastního lidství, které je vnímáno pouze jako ozubené

³⁵ Srov. Rerum novarum, čl. 35.

³⁶ Centesimus Annus, čl. 58.

kolečko v mechanismu produkce a spotřeby, nevědí, jak vyjádřit svou vlastní lidskou důstojnost bytosti, která je stvořena k obrazu a podobě Boha.³⁷ Přestože jsme se zabývali úrovní blahobytu, je to otázka lidské důstojnosti, která by měla být řešena primárně a blahobyt bude přirozeným důsledkem, který bude využíván ku prospěchu všech.

2.6 Minimální mzda

Významným nástrojem pro ochranu mzdy je institut minimální mzdy. Z pohledu našeho zkoumání bude mít také významný vliv na zaměstnanost.

Minimální mzda plní dva základní cíle:

Cíl sociální - zabezpečit, aby příjmy neklesly pod sociálně akceptovatelnou úroveň;

Cíl ekonomický - omezit nekalou soutěž výplatou příliš nízkých mezd.

V úvaze nad minimální mzdou se bude přihlížet k funkci mzdy jako odměny za vykonanou práci, mzdy jako základní složky příjmu, která musí zajistit výživu pracovníka a rodiny a mzdy jako nákladové položky, jež se promítá do spotřebitelských cen. Dále k obecné úrovni mezd, životním nákladům, dávkám sociálního zabezpečení a relativnímu standardu jiných skupin, potřebě ekonomického rozvoje a dalším.

Relace výše minimálních mezd k průměrné mzdě je v jednotlivých zemích velmi rozdílná. Nastavení výše minimální mzdy je závažným problémem, pro své dopady ekonomické i sociální. Příliš nízká minimální mzda nezajišťuje nezbytnou úroveň příjmů, a současně je i málo motivující k práci; zejména za předpokladu, že její výše není příliš vzdálena od nastaveného životního minima. Pro některé občany pak může být výhodnější pobírat sociální dávky než pracovat. Neúměrně vysoká minimální mzda však s sebou nese riziko, že zaměstnavatelé budou v zájmu udržení mzdových nákladů snižovat mzdy, případně zaměstnance propouštět.

Pro naši konkrétní úvahu využijeme započatého příkladu.

³⁷ JAN PAVEL II., Katecheze na generální audienci 1.května 1991: Insegnamenti di Giovanni Paolo II., XIV, 1 (1991)

Tab. 5: Situace, kdy oba manželé pracují s minimální mzdou na úrovni 10. platové třídy,³⁸ tj. 12 000,- Kč

Čistý příjem otec	10 200,-
Čistý příjem matka	12 160,-
Příspěvek na bydlení	2 209,-
Celkem	24 659,-Kč
Částka na pokrytí životních nákladů (bez bydlení)	15 657,-Kč

V našem příkladu můžeme vidět, že minimální mzda by v případě absence jakékoliv regulace a možnosti požadavků ze strany zaměstnanců (kterou si již v naší době jen těžko dokážeme představit) představovala dobrý způsob, jak zajistit alespoň minimální důstojnou výši prostředků s ohledem na množství vynaložené práce obou rodičů.

2.7 Odbory

Pro úplnost pojednání oblasti zaměstnanosti je potřebné se alespoň krátce zmínit o úloze odborů. To jest spolků, jež mají za cíl obranu a ochranu zájmů lidí, zaměstnaných v různých profesích. Pro ekonomy, zvláště ty liberální jsou odbory jakýmsi nutným zlem.

Právě proto je potřebné poukázat na učení církve, které uznává zásadní a pozitivní roli odborů, nezapomíná však dodat, že nejsou pouze jedním z prvků „třídní“ nebo hospodářské struktury, ale především musí být bojovníky za sociální spravedlnost a to ve smyslu úsilí o dobro, nikoli boje proti druhým. Zvláště je zdůrazněn jejich cíl obecného blaha celého společenství, nejen tedy úzce vybrané skupiny, kterou reprezentují a stejně tak musí být na pozoru před snahou boje o moc a vytváření paralelní politické struktury.

³⁸ Úroveň kvalifikované středoškolské práce, např. kvalifikovaný zdravotnický personál.

2.8 Aktivní politika zaměstnanosti

Příčiny nezaměstnanosti jsou velice komplexní, jak budou dále nastíněny týkající se cyklické i přirozené míry nezaměstnanosti. Její řešení je primárně úkolem hospodářské politiky. Neexistují však žádná zaručená doporučení, ale ty se musí hledat v průběhu velice turbulentních změn, ke kterým neustále dochází.

Jako úvodní myšlenku, z které je potřeba vycházet, je neredukovat práci jen jako na výdělek, ale také jako na podmínku osobního rozvoje členů společnosti.

„Jedním ze základních cílů hospodářské a sociální politiky státu je dosažení plné, produktivní a svobodně zvolené zaměstnanosti. Právo na zaměstnání bez ohledu na rasu, barvu pleti, pohlaví, jazyk, náboženství, politické nebo jiné smýšlení, členství v politických stranách nebo příslušnost k politickým hnutím, národnost, etnický nebo sociální původ, majetek, zdravotní stav nebo věk je jedním ze základních práv občana.“³⁹

2.8.1 Snižování přirozené míry nezaměstnanosti

Dlouhodobý vývoj přirozené nezaměstnanosti vykazuje ve vyspělých ekonomikách zpravidla rostoucí trend. Jaké jsou hlavní příčiny přirozené nezaměstnanosti:

Demografické změny v současnosti zesilují frikční nezaměstnanost, zvláště výrazný je pak dopad do některých skupin, mladí lidé, ženy, rasové menšiny, to jest skupiny, které častěji mění zaměstnání, získávají zkušenosti, hledají vyhovující typ, nastupují po mateřské dovolené. U některých skupin navíc není vyloučen prvek diskriminace.

Regulační zásahy vlády, oslabující motivaci lidí hledat práci, dělat kompromisy, případně aktivněji pracovat na své kvalifikaci. Příliš vysoké sociální dávky, mzdová regulace s vysokou minimální mzdou, často zvyšující nezaměstnanost nekvalifikovaných pracovníků jsou pak dalšími faktory.

Sociálně psychologické faktory, především svázanost s prostředím, rodinou, komplikace při změně bydlení snižují migraci za prací.

Efekt tzv. hystereze, to jest situace, kdy pracovník například po nějaké době, kdy je nezaměstnan, ztrácí kvalifikaci, další formou může být přizpůsobení se své

³⁹ Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti.

nezaměstnanosti, od nelegálního přivýdělku až po úplnou rezignaci, kdy přestávají práci hledat.

Strukturální změny – velká řada změn, které doprovází pracovní trh zvláště v poslední době. Globalizace, rozdrobení výroby, nárůst mezinárodní konkurence, odklon od industriální výroby k produkci služeb a další nové faktory mají velký vliv na nezaměstnanost.⁴⁰

V oblasti aktivní politiky zaměstnanosti se jedná o nástroje na podporu vytváření nových pracovních příležitostí, sladění struktury a místa práce s důrazem na zaměstnávání osob ohrožených na trhu práce:

Do politiky patří programy zaměřené na zvýšení kvalifikace a rekvalifikace (rekvalifikace může být specifická, vážící se k příslibu zaměstnání od zaměstnavatele i nespécifická, která pouze zvýší šance uchazeče na trhu práce), podporu vytváření absolventských a praktikantských míst, bezplatný systém evidence, zprostředkování práce a poradenství.

Zvýhodnění a podpora firem, které vytvářejí pracovní místa pro dlouhodobě nezaměstnané (subvencování nově vytvářených pracovních příležitostí, podpora malého a středního podnikání, speciální programy na vytváření pracovních míst), zvyšování kvality výuky a profesní přípravy mládeže a různé speciální programy, např. rozšiřování flexibilních forem zaměstnávání. A další dotační programy jako příspěvek na dopravu zaměstnanců, příspěvek na zapracování, příspěvek při přechodu na nový podnikatelský program.⁴¹

Katolická sociální nauka se v duchu evangelia zaměřuje především na obranu chudých a bezmocných, to jest z pohledu zaměstnanosti takzvaným rizikovým skupinám, jimiž se budeme zabývat dále. I tak se nauka církve vyjadřuje k řadě dalších bodů, které jsou důležité pro vyváženou politiku zaměstnanosti. Vzdělání, ale také výchova, která se ukazuje jako jeden z klíčových faktorů v úspěšnosti na trhu práce. Je zřejmé, že cílem bude takový vzdělávací a výchovný systém, který bude podporovat a posilovat pracovní morálku, ctnost solidarity, ale také ochotu a schopnosti vedoucí k výkonnosti a povede k rozvinutí zralého lidství.

⁴⁰ Srov. HELÍSEK: op. cit., 127.

⁴¹ Srov. zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, § 104-120.

Katolická sociální nauka také poukazuje na důležitost podnikatelské aktivity, soukromé iniciativy a podnikání, kde aktivita lidského ducha a organizace je přetvářena do příležitostí v podobě nabízené práce. Umožňuje člověku přetvářet zemi, aktivita je oceňována, neboť dává vyniknout lidským ctnostem, které člověk zapojuje, pílí, obezřetnosti při podstupování rizik, spolehlivosti a věrnosti v mezilidských vztazích, vytrvalosti a dalším.⁴² Podnikové hospodářství jako celek je oceňováno, stejně tak jako jeho základ, to jest svoboda člověka, která však musí být zodpovědně využívána. V současnosti již půda a kapitál nehrají tak významnou roli a je to člověk sám a jeho myšlení, které je hlavním přispěvatelem k vytváření hodnoty. Na druhé straně mnoho lidí nedisponuje takovými prostředky, které by jim umožňovaly důstojně se zapojit do podnikání, a nemají tak možnost projevit své tvůrčí schopnosti, zvýšit svou výkonnost a zakusit tak pocit, že jejich schopnosti jsou uznávány a využívány.⁴³ V této oblasti je to stát, jenž může dobře nastavenou podporou podnikání, která nejen pomůže snížit nezaměstnanost, ale také nabídne lidem možnost vlastní realizace a tím zakoušení vlastní hodnoty a důstojnosti.

Rovná práva všech občanů (bez ohledu na věk, pohlaví, zdravotní stav, národnost) jsou garantována ve všech vyspělých zemích. Zakotvení tohoto práva najdeme v řadě mezinárodních dokumentů a mezinárodních úmluv. Mezi rizikovější skupiny na trhu práce patří více ženy než muži. Potenciální možnost přerušení zaměstnání z důvodu péče o dítě je stále ještě řadou zaměstnavatelů vnímána spíše jako problém, kterému je lepší se vyhnout. Obecně mezi rizikové skupiny na trhu práce patří i mladí lidé, zejména absolventi škol, kde chybí praxe. Rovněž i občané v předdůchodovém věku mají více problémů s nalezením zaměstnání než občané jiných věkových skupin. Pro mnohé zaměstnavatele jsou méně flexibilní a nejsou dostatečně perspektivními pracovníky. U občanů bez vzdělání a s nízkým vzděláním, jsou také mnohem menší šance na získání zaměstnání. Jejich přínos zaměstnavateli je objektivně menší a tito občané jsou zpravidla i méně adaptabilní v rekvalifikaci. Uplatnění na trhu práce je obtížnější i u občanů dlouhodobě nezaměstnaných, protože postupně ztrácí kontakt s aktuálními změnami v oboru a mohou ztratit některé pracovní dovednosti. Na problémy naráží i zaměstnávání zdravotně postižených. Mezi rizikové skupiny patří i

⁴² Srov. Centesimus annus, čl. 32.

⁴³ Srov. tamtéž, čl. 33.

občané, které bychom zařadili mezi tzv. společensky nepřizpůsobivé, jako osoby závislé na drogách, občané po návratu z výkonu trestu apod.

Ženy

Jednou ze skupin, kterým je věnována v učení církve vysoká pozornost, jsou ženy pečující o děti. Zdůrazňuje důležitost společenského zhodnocení mateřských úkolů a námahy, která je s nimi spojena. Důležitost láskyplné péče a oběti, která je nezbytná pro rozvoj osob mravně a nábožensky zralých a psychicky vyrovnaných. Vysoce je hodnoceno takové uspořádání společnosti, které umožní, aby se matka věnovala výchově podle věkových potřeb dítěte, ale zároveň aby společenské klima bylo kultivováno takovým způsobem, aby nebyla omezována ve svobodné volbě, aby nepociťovala diskriminaci nebo ponížení ve srovnání s ostatními ženami. Pokud je plnění mateřských povinností znemožňováno nuceným opuštěním domova kvůli výdělečné činnosti, je to v rozporu s dobrem celé společnosti i rodiny. „Opravdové povznesení ženy vyžaduje takovou dělbu práce, aby žena nemusela na svou emancipaci doplácet tím, že se zřekne své přirozenosti, ke škodě rodiny, v které má jako matka nenahraditelnou úlohu.“⁴⁴

Zde vidíme, že aktivní politika zaměstnanosti se nesmí zabývat pouze jasně danými pravidly a nastavením systému, ale v rámci svých možností je důležitá také celková kultivace společnosti. Zde půjde spíše o nepřímé působení státu v této oblasti, ale důležitost výchovy a mateřské role musí být dostatečně uznána tak, aby při vytváření nastavení systému k němu byl brán dostatečný zřetel. Protože však efekt výchovy je dlouhodobý a těžko měřitelný oproti velikosti produktu, může se stát, že bude jeho důležitost upozaděna na úkor aktuálního přínosu pro hospodářství.

„Celý systém práce je třeba uspořádat a uzpůsobit tak, aby byly respektovány potřeby osoby a způsobu jejího života, především života domácího, s ohledem na věk a pohlaví.“⁴⁵

Celková organizace práce, směnný provoz, v dnešní době u mnoha společností neukotvené, ale automaticky předpokládané dlouhé pracovní hodiny, týkající se i času odpočinku, musí být uzpůsobeny tak, aby také role otců nebyla ve svém důsledku pracovního vytížení redukována na materiální zajištění.

⁴⁴ Laborem Exerces, čl. 19.

⁴⁵ Tamtéž, čl. 19.

Postižení

„I postižení lidé jsou plně lidskými subjekty a mají odpovídající vrozená, posvátná, neporušitelná práva, která přes omezení a utrpení, vepsaná do jejich těl a schopností, zdůrazňují důstojnost a velikost člověka.“⁴⁶ Všichni účastníci trhu práce se musí zasazovat za to, aby tyto osoby měly stejný přístup ke všem možnostem jako všichni ostatní. Nesmí se dopustit žádná diskriminace vůči těmto slabým, z důvodů překážek právních nebo ekonomických, ale je potřebné neustále hledat a aktivně se zasazovat za vyřešení těchto problémů tak, aby se všichni ve své důstojnosti a možnostech mohli zapojit do společnosti ve všech aspektech.

Cizinci a migrace

Článek 26 Listiny základních práv a svobod týkající se práce jsme již výše citovali, nikoli však jeho poslední bod: "Zákon může stanovit odchýlnou úpravu pro cizince". Stále ještě se nedaří nahlížet na obecné dobro z celoplanetárního hlediska. Stále přetrvávají bariéry ať už v mysli a konání lidí, tak také v přístupu státu. Sociální nauka církve jasně stanovuje, že pro pracovní poměr s přistěhovalcem musí platit stejná měřítko jako pro vztah ke každému jinému. Emigrace ať už nucená nebo záměrná je zatěžkávací zkušeností pro člověka, domovskou i hostitelskou zemi. Přináší však také příležitosti a obohacení pro všechny. Pro přistěhované musí být zajištěny stejné podmínky, zvláště se musí brát zřetel k možnému vykořisťování, kterému mohou být vystaveni. Migrace v současné době zahrnuje obrovské množství lidí, proto je nejen v politice práce a zaměstnanosti nutné s touto oblastí počítat a upravovat ji. Zároveň nezbytně vyžaduje mezinárodní spolupráci, je potřebná spolupráce zúčastněných zemí, harmonizace právního uspořádání a ochrana práv migrujících.⁴⁷

2.8.2 Snížování cyklické míry nezaměstnanosti

Jako důsledek hospodářského cyklu můžeme z pohledu čistě makroekonomického vidět cyklickou nezaměstnanost. Řešením proti cyklické politice jsou potom především expanzivní poptávkově orientované měnové a fiskální politiky, přispívající k vytvoření nových pracovních míst.

⁴⁶ Laborem Exerces, čl. 20.

⁴⁷ Srov. Caritas in veritate, čl. 62.

Naše úvaha nad možnostmi řešení musí zahrnout celkové nastavení hospodářské a sociální politiky. Dostáváme se tedy k otázce hledání hospodářství ekonomicky výkonného a přitom sociálně citlivého.

Zde musíme zákonitě narazit na to, že snahou je vytvořit takové základy a výkonnost ekonomiky, které budou vytvářet dostatečné finanční zdroje pro financování všech oblastí sociální politiky, v našem případě pasivní politiky zaměstnanosti.

Vztah sociální politiky k hospodářské politice je však také aktivní. Vytváří právní, věcné i institucionální předpoklady a podmínky pro hospodářský rozvoj, a to v mnoha ohledech vytvářením stabilního prostředí pro aktivitu a rozvoj lidských zdrojů. Koloběh se musí projevit také v tom, kdy hospodářská politika nalézá své impulsy a zdroje i v tzv. pasivních složkách sociální politiky. Rozdělením příjmů ve prospěch sociálně slabých občanů je řešena nejen jejich konkrétní životní situace, ale zároveň je jimi podporována politická stabilita ve společnosti, jako předpoklad úspěšné hospodářské politiky.⁴⁸

Není možné snižovat nezaměstnanost nafukováním veřejných služeb (zaměstnanost pro zaměstnanost), což zvýší daňové zatížení a tím také úřední a byrokratický aparát.

Z pohledu dlouhodobé hospodářské politiky je úkolem křesťana upozornovat na situace, kdy vláda nebo opozice předstírají, že jsou schopny omezit nezaměstnanost pomocí deficitního financování veřejných rozpočtů, i když jsou si vědomi dlouhodobých důsledků, které se však v rámci krátkodobých politických cyklů zdají být velice vzdáleny.

Celkové nastavení musí zároveň přihlížet ke kulturním a historickým souvislostem. Jako příklad uveďme rozdíl důrazu na solidaritu v kontinentální Evropě oproti svobodě v Americe a z ní vyplývající pružnější pracovní trh, nižší sociální ochrana a větší důraz na produktivitu ale také nižší nezaměstnanost a menší státní přerozdělení. Interpretaci sociální nauky církve pravděpodobně nedojdeme k jednomu modelu a nastavení, které by fungovalo ve všech částech světa.

⁴⁸ Srov. SPIEKER: op. cit., 31-32.

2.9 Pasivní politika zaměstnanosti

Součástí pasivní neboli ochranné politiky zaměstnanosti je především hmotné zabezpečení nezaměstnaných. Z důležitosti subjektivní stránky práce musí jednoznačně vyplývat, že nezaměstnanost není možné chápat jen jako výpadek příjmu, který je možné doplnit sociálními dávkami, ale především také jako ztrátu možnosti osobního rozvoje.

Ve většině zemí je systém zabezpečení v nezaměstnanosti koncipovaný jako vertikálně uspořádaný systém dávek. První nárok na dávku v nezaměstnanosti je zpravidla poskytován jako podpora v nezaměstnanosti a na ni v případě trvání potřeby navazují dávky ze systému sociální pomoci.

Vraťme se krátce k našemu příkladu modelové rodiny v České republice a pro naši konkrétní úvahu ukážeme situaci, kdy matka pobírá rodičovský příspěvek (základní variantu) a otec je nezaměstnaný.

Tab. 6:

Čistý příjem ⁴⁹	9 827,-
Rodičovský příspěvek	7 600,-
Přídavky na děti	1 000,-
Příspěvek na bydlení (při nájmu 8917,-)	3 388,-
Celkem	21 815,-
Částka na pokrytí životních nákladů (bez bydlení)	12 898,-

Z tohoto příkladu, kdy příjem klesl z částky 19 tis. na necelých 13 tis. je vidět, že nastalá situace bude mít významný vliv na nutnost výrazně omezit výdaje na nezbytné minimum, ale na druhou stranu pravděpodobně nebude oslabovat motivaci získat zaměstnání co nejdříve, nehledě na to že bude vyplácena pouze prvních 5 měsíců.

V pasivní politice zaměstnanosti bude potřebné řešit konflikt mezi několika oblastmi. Jednak je to rozdíl mezi možnostmi státu a výší prostředků, které by v dané

⁴⁹ Dle zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti se vyplácí v prvních 2 měsících podpůrčí doby 65 %, další 2 měsíce 50 % a po zbývajících podpůrčí dobu 45 % průměrného měsíčního čistého výdělku, pro příklad bylo použito 50%.

krizové situaci byly potřebné s ohledem na dobro rodiny. Další soupeřící rovina je dána stupněm solidarity a jeho vlivu na vlastní aktivitu a odpovědnost. Člověk bude ve velké míře jednat naprosto odlišně, pokud bude vědět, že v případě nějaké krizové události se o něj stát postará, než pokud bude vědět, že je to jediné on, který se musí dopředu připravit na možnou situaci. Jde tedy o konflikt toho, kdy musí existovat pomoc v případech, kdy člověk si nemůže sám pomoci, ale s důrazem na to, že to musí být pouze ve výjimečných případech. Není možné však posuzovat, zda by se člověk byl býval mohl lépe připravit. Protože případná pomoc jen těžko může být selektivní, automaticky snižuje míru vlastní odpovědnosti všech jedinců ve společnosti.

Další nebezpečí, které vyplývá z jednotného nastavení, je odlišnost individuálních nároků na životní standard. Nižším sociálním skupinám mohou dávky zajišťovat postačující životní úroveň a potlačovat tak motivaci ke zvýšení příjmu prací. V extrémním případě potom vysoká solidarita může způsobovat nespokojenost lidí, kteří jsou nuceni na sociální programy doplácet, a zároveň degraduje životy příjemců dávek, které tím uvrhne do závislosti a vytváří tak prostředí, které nemotivuje lidi k vlastnímu rozvoji.

Jaký postoj zaujímá učení církve v této oblasti? První důraz je na princip subsidiarity, poukazuje, že nesprávné pochopení státu vede k poruchám a nedostatkům v sociálním nastavení. Stát se musí zaměřit na podporu a pomoc, a sladění jednání aktérů společnosti aby přispívaly k obecnému dobru. „Sociální stát, který přímo zasahuje a olupuje společnost o její odpovědnost, způsobuje ztrátu lidské energie a přebujelost státních aparátů, které ovládá více byrokratická logika než snaha sloužit občanům; ruku v ruce s tím jde nesmírné zvyšování výdajů.“⁵⁰

Druhý důraz je kladen na to, kdo a jakým způsobem má pomáhat potřebným. Lépe zajistí pomoc ten, kdo je strádajícím nejbližší. Často tak nemusí jít ani o materiální pomoc, ale být k dispozici pro podporu a pozvednutí lidské důstojnosti člověka, ať už jde o uprchlíky, staré či nemocné lidi.

„Sociální učení církve nikdy nepřestalo zdůrazňovat význam spravedlnosti distributivní a spravedlnosti sociální.“⁵¹ Koncepce subsidiárního sociálního státu vychází z toho, že sociální stát je požadavek obecného blaha, skrývá však řadu rizik, která se snaží omezovat. Jeho primární účel je dán umožněním subsidiarity všech

⁵⁰ Centesimus annus, čl. 48.

⁵¹ Caritas in veritate, čl. 35.

složek. Dávky poskytované subsidiárním sociálním státem tedy musí pro příjemce znamenat pomoc k svépomoci. Mají především povzbudit a podporovat jeho ochotu k individuálnímu úsilí a odpovědnosti. Přitom nesmějí ochromit ochotu pracovat těch, kteří tyto dávky financují. Z této perspektivy je prvním cílem sociálního státu zajištění individuální svobody. Tomu jsou na stejné úrovni přiřazeny tři další cíle: sociální jistota, sociální spravedlnost a společenská integrace.⁵²

Získávání prostředků i poskytování dávek musí respektovat přiměřenost dávky, transparentnosti účelu dávky, adresnost, efektivitu, ověřování potřebnosti příjemců, příkazu rovnosti a primátu individuální svobody a iniciativy. Požadavky jsou poměrně jasně a zřetelně definovány, nicméně je zřejmé, že řada z nich bude v částečném konfliktu a nalezení takového systému bude vyžadovat mnohem více než jen správné systémové nastavení, ale především aktivní úsilí, změnu smýšlení a zaměření všech lidí pro společné dobro.

2.10 Vlivy na katolické sociální učení

Při zhodnocování a pohledu na jednotlivé politiky zaměstnanosti a jejich důsledky je možné se opřít o již existující různé modely, ze kterých je možné vzít to nejlepší, v kontextu dané země, kultury a zvyklostí. Promítají se však tyto dobově podmíněné zkušenosti do sociálního učení? Nepochybně ano, neboť katolická sociální nauka reaguje na vývoj a palčivé otázky dneška.

Jednoznačně jeden z nejvýznamnějších vlivů, které působily na katolickou sociální nauku z pohledu Evropana, a jeho celkového zakotvení byl a je vliv americké zkušenosti. Americká zkušenost začíná naprosto odlišnou rolí, kterou hraje náboženství ve společnosti, kde dlouhodobě formuje morální i politickou kulturu na rozdíl od Evropy, kde je náboženství vytlačováno do oblasti soukromí. Dalším příkladem může být naprosto odlišné vnímání kapitalismu. Zatímco v Americe je chápán veskrze pozitivně, jako svobodná iniciativa a právo podílet se na svém osudu díky vynaloženému úsilí, v Evropě je vnímán spíše jako vykořisťování širokých mas velkými korporacemi.⁵³

⁵² Srov. SPIEKER: op. cit., 29.

⁵³ Srov. BUTTIGLIONE Rocco: Behind Centesimus Annus, 1.

Katolická sociální nauka je naukou celé církve. Nicméně staletá tradice papežských encyklik je výrazně poznamenána omezeným kontinentálně evropským horizontem.

Jeden z nejvýraznějších představitelů katolického sociálního myšlení Michael Novak se snažil zpřístupňovat specifické kvality amerického experimentu. Katolické sociální myšlení je podle něj třeba rozvíjet a obohacovat o mimoevropskou sociální zkušenost. Novak hovořil o fatálním oddělení křesťanské a liberální tradice v katolickém sociálním učení.⁵⁴ Toto oddělení je do určité míry překonáno až v encyklice *Centesimus annus*.

Byl to až papež Jan Pavel II., který uznal explicitně význam amerického projektu. „Mezi mnoha obdivuhodnými hodnotami tohoto národa je jedna, která obzvláště vyniká, je to svoboda. Koncept svobody je podstatou tohoto národa jakožto politické komunity svobodných lidí. Svoboda je velkým darem, velkým požehnáním Boha. Od počátku Ameriky svoboda byla směřována k formování řádně uspořádané společnosti a k podpoře jejího pokojného života. Svoboda byla zaměřena k plnosti lidského života, k ochraně lidské důstojnosti a k ochraně lidských práv.“⁵⁵

Je to právě poslední sociální encyklika Jana Pavla *Centesimus annus*, která je inspirována americkou zkušeností. Papež Jan Pavel II. znal dílo Michaela Novaka, s jeho vizí souladu mezi liberální a katolickou tradicí, zvláště z díla *Duch demokratického kapitalizmu*.⁵⁶ Taktéž tento vliv pronikal do díla skrze Rocca Buttiglione, který se podílel na koncepci a obsahu encykliky, kdy se on sám vyjádřil, že „encyklika podpořila potřebný krok vpřed v dialogu mezi katolickou církví a americkým duchem“.⁵⁷

Sociální nauka církve není ani evropská ani americká, nicméně je zřejmé, tak jako se to dělo doposud, kdy ty modely společnosti, které nejvíce přispívají k rozvoji ducha a důstojnosti člověka jsou v ní představovány s odstupem a kritickým hodnocením jako možné cesty. Tak také do budoucna bude docházet k promítání těch cest, které budou nejvíce pomáhat člověku na jeho cestě ke spáse.

⁵⁴ Srov. MÍČKA Roman. Význam americké zkušenosti pro katolické sociální myšlení, in: *Universum* 3 (2006) 20.

⁵⁵ JAN PAVEL II.: Address of his holiness John Paul II., Miami September 1987, čl. 3.

⁵⁶ Srov. MÍČKA: op. cit. 23.

⁵⁷ BUTTIGLIONE: op. cit., 1

2.11 Nové směry

Globalizace

Jednou z nejvýznamnějších změn v ekonomice a v oblasti práce je globalizace. Dochází k rozdrobení stávajících výrobních procesů, vlivem rychlosti komunikace, dopravy a celkově jednoduššímu překonávání bariér. V dnešní době již není mnoho omezení v přesouvání kapitálu, využívání lidské práce kdekoliv ve světě. Přesouvání výroby do zemí s nižšími náklady přispívá k celosvětovému rozvoji a postupnému snižování rozdílu v jednotlivých regionech. Požadavky, které vznáší katolická sociální nauka, jsou jasně vyjádřeny, klíčové je nyní jejich uvedení do praxe v celosvětovém měřítku. Není možné přesouvat výrobu, pokud výhoda z toho plynoucí bude vyplývat z vykořisťování pracujících tak jako tomu bylo po industriální revoluci. Dochází ke změnám v oblasti práce vyplývající z liberalizace trhu, konkurence. Odlišnosti v reorganizaci času, místa a způsobu práce kladou nové požadavky na systém ochrany práce.

Změny, ke kterým dochází, přinášejí jak hrozby, tak ale také příležitosti. Větší nestabilita a nejistota na jedné straně a větší flexibilita, bližší propojení pracovních komunit, pozitivní hodnocení iniciativy přinášejí větší pracovní uspokojení i možnosti sladění rodinného života.

V této turbulentní době sociální nauka církve ještě s větším apelem připomíná, že to musí být opět člověk, který musí zůstat „vítězem“ těchto změn.

Globalizace však také vyžaduje mezinárodní společenství, cílem musí být takové uspořádání, které povede k celosvětovému společenskému dobru.⁵⁸ Jinými slovy, je nutná také globalizace spravedlnosti, práv a zabezpečení.

Globální obecné dobro vyžaduje také globální autoritu. Stejně tak jako na úrovni státní musí mít řízení globalizace subsidiární charakter a musí být organizována na více spolupracujících úrovních.

⁵⁸ Srov. KKC, čl. 1911.

Širší pojetí práce

V části pasivní politiky nezaměstnanosti jsme naznačili některá negativa plynoucí z jednotného a státem garantovaného (to znamená pro konkrétního přispěvatele neadresného) přerozdělování. Již v dnešní době řada firem jako jejich příspěvek pro dobro společnosti nabízí svým zaměstnancům několikadenní možnost účasti na dobročinných (charitativních) projektech s plně hrazenou mzdou. Tím se jednoznačně zvyšuje participace konkrétních osob v oblastech, které vyžadují solidaritu. Pokud člověk vidí adresáta pomoci a skutečnost, co jeho příspěvek, ať už ve formě práce či prostředků přinesl, snáze se vzdá svého podílu na solidaritu. Je to jedna z cest, kterými by se mohl vydat i stát a podporovat více různými formami nejen materiální příspěvky (ve formě možnosti konkrétního určení části daní) ale především v možnostech aktivního pracovního zapojení.

Obecný směr vývoje jde k rozšiřování a chápání pojmu práce. Pokud se pohybujeme v oblasti zaměstnanosti, doposud jsme chápali práci ve smyslu činnosti placené (výdělečné). Nesmíme však opomíjet také oblast svépomocné práce, kam zařadíme práci pro sebe, rodinu, neplacené činnosti ve spolcích, církvích či charitativních organizacích. Ta má řadu předností, které placená může postrádat. Vysokou vlastní zodpovědnost, sami si určují pracovníky, pracovní dobu a celkově může výrazně přispívat k vlastnímu rozvoji a přijetí vlastní lidské důstojnosti. Otázkou zůstává, proč platíme masovou nezaměstnanost a potenciál těchto lidí není využit v oblastech životního prostředí, vzdělání, péče o staré apod. Překážky, které existují v rozvinutí obecně prospěšného podnikání, musí být brány vážně a řešeny se stejnou důležitostí jako vlastní snižování nezaměstnanosti.⁵⁹

Právě oblast občanské práce (vlastní aktivní samostatně organizovaná práce, nikoli nucená práce příjemců dávek) by měla být využita více, ukazuje se však, že současná struktura dobročinnosti nedává dostatečný prostor a flexibilitu. V dnešní době sociálních sítí, kde sdružování, komunikace, tak také zápal a angažovanost nabývají mnohem informovanějších a koordinovanějších rozměrů, je potřeba hledat nové směry. Projekty, které spojí jednoduchost zapojení, krátkodobost, konkrétní pomoc a

⁵⁹ Srov. RETHMANN Albert-Petr: Sociální encykliky Jana Pavla II. a sociálně vědní pojetí práce, 139.

především taková smysluplnost, která bude chápána jako společensky populární aktivita mohou znamenat průlom v organizaci takové občanské práce.

Láska

Na závěr se vrátíme k výchozímu bodu našeho pojednání, a tím je láska. Jasný směr udává poslední sociální encyklika Benedikta XVI., kde již název *Caritas in veritate* napovídá, co bude jejím ústředním tématem. Nejde o něco nového, ale potřeba opětovného zdůraznění je výmluvným poukazem na to, že se láska vytrácela z lidského snažení o společné dobro.

Pro rozvoj člověka i národů je potřebné učinit mnoho, v oblasti nápravy systému, technického rozvoje a v celkové integraci a rozvoji všeho vědění, které má pomoci k společnému dobru všech. Nejsou to však jen prostředky a činnosti, jež vedou k mechanickému naplnění cílů. Není to vědění jako pouhý plod inteligence, ale spíše moudrost doplněná plody lásky. Láska pak není jen dodatek doplněný *ex post*, nýbrž již od počátku musí být součástí všeho zkoumání, technického pokroku i systémových změn.⁶⁰

Každý, kdo zkoumá ekonomii a politiku, nesmí zapomínat na to, že pouze tehdy, pokud je úsilí o obecné dobro ožíváno láskou, má mnohem vyšší sílu než snažení čistě světské. „Je-li jednání člověka na zemi inspirováno a podporováno láskou, přispívá k vytváření oné univerzální obce Boží, k níž směřují dějiny lidské rodiny.“⁶¹

⁶⁰ Srov. *Caritas in veritate*, čl. 30-31.

⁶¹ *Caritas in veritate*, čl. 7.

Závěr

V úvodu jsme citovali postesek nad tím, že církev ztrácí stále více formující vliv na kulturu dnešního světa a tento cíl se jí nedaří dostatečně naplňovat. Tato práce se pokusila ve svých možnostech přispět k tomuto úsilí. Úsilí, které vyžaduje propojení dvou myšlenkově a metodologicky odlišných oblastí, kterými jsou ekonomie a etika v podobě sociálního učení církve. Co je tedy vyžadováno od členů církve, pokud je naším cílem překlad nároků na člověka do podoby praktických systémů? Jak jsme si ukázali v průběhu celého našeho uvažování, neexistuje žádný jednoduchý návod, který by zaručil splnění cíle, pomocí jednoduchých na sebe navazujících kroků či aktivit. Je zřejmé, že tato nesnadnost překladu je dána především cíli, které není možné rozložit, rozebrat na prvočinitele a jednoduše naplánovat a k nim dospět. Těmito cíli potom není nic menšího, než spása člověka. Po uvědomění si toho, co jsme právě vyslovili, je pochopitelné, že určitý stupeň rezignace a malomyslnosti může přepadnout každého z nás. Ale není to jen spása „podle Boha“, ale společně se spásou „podle člověka“ vytváří neoddělitelnou jednotu při směřování člověka. Je tedy potřebné zdůraznit, že je to jen a jen člověk, který při vědomí své důstojnosti před Bohem nesmí rezignovat na cíl a úsilí, které bychom v extrému mohli popsat jako „úsilí přeložit spásu do programu politické strany“. Jistě, jde o nadsázku, která však v sobě skrývá upozornění na to, aby se při tomto „překladu“ nebrala v úvahu pouze dobra lidská, ale především dobra Božská.

Předpoklady a způsob uvažování, které jsou k dosažení toho cíle potřebné, jsme se pokusili ukázat v této práci. Jako první předpoklad bychom mohli zmínit velice dobrou znalost katolického sociálního učení. Tato nutná znalost však stojí až na vrcholu pyramidy. Ta musí stát na základech trojiční lásky Boha k člověku. Musí stát na základech víry, naděje a lásky prožívané ve vztahu k Bohu i bližním. Teprve tehdy může sociální nauka církve dostat ten správný směr a řád, aby nedocházelo k vytrhování nepodstatných jednotlivostí na úkor celku. Právě tento celek, podobný v právní terminologii smyslu zákona, nám bude v mnoha případech nápomocen v úvahách nad tím, jak správně interpretovat a překládat do řeči konkrétních politik.

Také v této práci jsme se pokusili postupovat hierarchicky od obecných po konkrétní zásady a teze sociální nauky církve. V druhé části jsme se pokusili zamyslet nad jednotlivými oblastmi politiky zaměstnanosti z pohledu katolického sociálního učení. Snažili jsme se poukázat na ty oblasti, které sociální nauka církve považuje za

na tolik důležité, aby se k nim vyjádřila. To jest ty oblasti, které musí mít křesťan zvláště na paměti, pokud se bude rozhodovat nad několika volbami možných nástrojů s rozdílným účinkem i cílem.

Jakkoli mohly být naše úvahy týkající se konkrétních částek (prolínajících se druhou částí práce) v prostředí České republiky roku 2011 nepřesné, považovali jsme za velmi důležité a užitečné uvést naši úvahu do kontextu a tímto také částečně přiblížit, jakým nesnázím je nutné čelit, pokud se snažíme domýšlet zásady sociální nauky skutečně do praktických důsledků. Zároveň nám tato část měla pomoci zůstat „na zemi“ a nepohybovat se jen v teoretických výšinách.

Cílem práce nebylo dojít k nějakému jasnému závěru, nebo ověřit teorii, ale především pokusit se celkově v sociální politice a zvláště pak v politice zaměstnanosti poukázat na ty hodnoty, postoje a důrazy, které přináší katolická sociální nauka, a ukázat, jakým způsobem je možné uvažovat a dospívat tak ke způsobu a možnostem jejich praktické aplikace.

Seznam literatury

- ANZENBACHER Arno: Křesťanská sociální etika, Brno: CDK, 2004.
- BENEDIKT XVI.: Encyklika Deus caritas est, Praha: Paulínky, 2006.
- BENEDIKT XVI.: Encyklika Caritas in veritate,
<http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=11492>, (6.6.2011)
- BUTTIGLIONE Rocco: Behind Centesimus Annus, in: Religion & Liberty,
<http://www.acton.org/pub/religion-liberty/volume-1-number-4/behind-centesimus-annus>, (14.6.2011).
- DRUHÝ VATIKÁNSKÝ KONCIL: Gaudium et spes, in: Dokumenty II. vatikánského koncilu, Praha: Zvon, 1995.
- DRUHÝ VATIKÁNSKÝ KONCIL: Lumen gentium, in: Dokumenty II. vatikánského koncilu, Praha: Zvon, 1995.
- HELÍSEK Mojmír: Makroekonomie, Praha: Melandrium, 1996.
- JAN PAVEL II.: Address of his holiness John Paul II., Miami September 1987,
http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/speeches/1987/september/documents/hf_jp-ii_spe_19870910_reagan-museo_en.html, (6.6.2011).
- JAN PAVEL II.: Encyklika Laborem exercens, in: Sociální encykliky, Praha: Zvon, 1996.
- JAN PAVEL II.: Encyklika Sollicitudo rei socialis, in: Sociální encykliky, Praha: Zvon, 1996.
- JAN PAVEL II.: Encyklika Centesimus annus, in: Sociální encykliky, Praha: Zvon, 1996.
- JAN XXIII.: Encyklika Mater et Magistra, in: Sociální encykliky, Praha: Zvon, 1996.
- JAN XXIII.: Encyklika Pacem in terris, in: Sociální encykliky, Praha: Zvon, 1996.
- Katechismus katolické církve, Praha: Zvon, 1995.
- Kompedium sociální nauky církve, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008.
- LEV XIII.: Encyklika Rerum novarum, in: Sociální encykliky, Praha: Zvon, 1996.
- MÍČKA Roman: Kdo vlastní klíče k interpretaci sociální nauky církve?, in: Studia theologica 2 (2010) 86-101.
- MÍČKA Roman: Význam americké zkušenosti pro katolické sociální myšlení, in: Universum 3 (2006) 19-24.

MLČOCH Lubomír: Analýza a interpretace současné katolické sociální nauky z pohledu ekonomie, in: FIALA Petr, HANUŠ Jiří, VYBÍRAL Jan (ed.): Katolická sociální nauka a současná věda, Vyšehrad: CDK, 2004, 101-122.

MLČOCH Lubomír: Zakopaná hřivna? Zbožné přání?, in: Listy 4 (2006) 12-17.

MLČOCH Lubomír: Za ekonomiku sloužící společnému dobru, in: Teologické texty 1 (2006) 28-32.

NOVAK Michael: Katolické sociální myšlení a liberální instituce, Praha: Česká křesťanská akademie, 1999.

PAVEL VI.: Encyklika Populorum progressio, in: Sociální encykliky, Praha: Zvon, 1996.

PIUS XI.: Encyklika Quadragesimo anno, in: Sociální encykliky, Praha: Zvon, 1996.

RETHMANN Albert-Petr: Sociální encykliky Jana Pavla II. a sociálně vědní pojetí práce, in: FIALA Petr, HANUŠ Jiří, VYBÍRAL Jan (ed.): Katolická sociální nauka a současná věda, Vyšehrad: CDK, 2004, 123-142.

Revidovaná Evropská sociální charta,
http://www.sds.cz/docs/prectete/ezakon/r_esch.htm, (2.6.2011).

SIRICO Robert: Ekonomické kořeny encykliky „Centesimus annus“,
<http://www.obcinst.cz/cs/EKONOMICKE-KORENY-ENCYKLIKY-CENTESIMUS-ANNUS-c540/>,(14.6.2011).

SPIEKER Manfred.: Katolická sociální nauka a sociální tržní hospodářství, Praha: Česká křesťanská akademie, 1996.

SPIEKER Manfred.: Sociální stát a jeho krize, Praha: Česká křesťanská akademie, 1996.

Zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod.

Zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu.

Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi.

Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře.